

SULTAN KALAVUN DEVRİ MEMLÛK-İLHANLI MÛNASEBETLERİ II. HUMUS SAVAŞI H. 679/M. 1281

Abdullah Mesut AĞIR

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih/Ortaçağ Anabilim Dalı Doktora
Öğrencisi

ÖZET

Bahrî Memlûkların en göze çarpan sultanlarından birisi olan Kalavun, 10 yıllık hükümdarlığının ilk senesinde Mısır sultanında hak iddia eden emirlerle mücadele etti. Bunlardan birisi olan ve Suriye’de isyan eden Şems ed-Dîn Sungur el-Eşkâr, Dımaşk yakınlarındaki mücadelesini kaybettikten bir süre sonra da İlhan Abaka ile yazışmak suretiyle Moğollardan yardım istedi. Baybars gibi Sultan Kalavun da Suriye’nin Moğollara karşı savunulmasında başarılı oldu. İlhan Abaka’nın kardeşi Mengü Timur’un komutasındaki büyük bir Moğol ordusu Hospitalier, Franklar ve Ermenilerden oluşan müttefikleri ile birlikte Suriye’ye geldiler. İki ordu Humus mevkiinde 680/1281 yılında karşılaşmış ve burada Moğollar büyük bir hezime uğramışlardır. Hem Abaka ve hem de kardeşi Mengü bu yıl esnasında ölmüş, bundan sonrada İlhanlı tahtına Müslüman olan ve Mısır ile iyi ilişkiler kurma çabası içerisinde bulunan Ahmet Teküder geçmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kalavun, İlhan Abaka, Suriye, Mısır, Humus (Hims) Savaşı.

ABSTRACT

One of the most eminent sultans of the Bahrî Mamlûk Sultanate, Kalavun, forced to opposition from several of amirs who had their own claims to the sultanate during his 11 yeared reign. One of them, the amir Sungur el-Eşkar who rebelled in Syria, was defeated near Dimeşk and corresponded with Ilkhan Abaka asking the Mongols for assistance. Like Baybars, Kalavun was successful in defending Suriye against the Mongols. Led by Mengü Timur, a brother of İlhan Abaka, the Mongols together with their Georgian, Frankish and Armanian allies invade Suriye. the two army met at Humus in 680/1281. The Mongols were severely defeated and forced to withdraw from Suriye. Both Mengü Timur and Abaka died in the same year. After this Ahmet Teküder came to power of the Mongols who was muslim and tried to establish good relations with Egypt.

Key Words: Kalawun, Ilkhan Abaka, Syria, Egypt, Humus (Hims) War

Giriş

H.679-689 (M.1280-1290) yılları arasında hükümlük süren el-Melik el-Mansûr Seyf ed-Dîn Kalavun, Memlûk Devletinin en büyük ve en göze çarpan sultanlarından birisidir. Baybars'ın vefatından sonra Memlûk Devletinin siyasî, iktisâdî ve askerî alanlarında o güne kadar zirvede bulunduğu bir dönemi miras olarak alan Kalavun, sultanlığı süresince devletini yine her alanda ileriye götürme uğraşı içerisinde olmuştur.¹ Hükümdarlığının ilk senesinde Mısır sultasında hak talep eden Baybars'ın emirleriyle uğraşmak zorunda kaldı. Bunlardan birisi olan Şems ed-Dîn Sungur el-Eşkar Suriye'de kendisini sultan olarak ilan etmiş ve “el-Melik el-Kâmil” unvanını almıştı. Bunun üzerine Kalavun, Emir Bedr ed-Dîn Bektaş el-Fahrî komutasındaki güçlü bir orduyu Sungur'un üzerine gönderdi. İki ordu 679/1280 senesinde Dımaşk yakınlarında karşı karşıya geldi. Bu savaşta Sungur bozguna uğramış ve Bedevi Araplara sığınmış, bir müddet sonra da İlhanlılarla yazışmak suretiyle Moğollardan yardım istemiştir.

Dış siyasette Kalavun'u uğraştıran en önemli sorunlardan birisi de Şems ed-Dîn Sungur'un girişimleri sonucunda baş gösteren Moğol tehlikesidir. Bilindiği gibi Moğolların Memlûklara karşı Hulâgu tarafından başlatılmış olan mücadelesine Abaka zamanında da devam edilmişti.² Hulâgu'nun 1258 senesinde batıya olan seferinde Bağdat'ı, Dımaşk'ı ve diğer bölgeleri hâkimiyeti altına alması Moğollar açısından bir başarı olarak görülse de, 1260 senesinde Memlûklara karşı giriştikleri Ayn Calut savaşından yenik ayrılmaları, onların bu devlet üzerindeki siyasetinin belli bir süre duraklamasına sebebiyet vermişti.³ Abaka'nın (1265-1282), Hulâgu'nun yerini almasıyla birlikte İlhanlı Devleti yeni düzenlemelere başlamış fakat yönetsel açıdan devlet içinde girilen bu tertipler önceki yıllarda olduğu gibi gelip geçici ya da yarı kişisel müdahaleler biçiminde olmamış, açıktan açığa bizzat İlhanlı Hükümeti tarafından yürütülmüştür.

Abaka'nın kendi iktidarını kurmasından sonra devlet işlerinde Şems ed-Dîn Cüveyni'ye geniş yetkiler vermesi ve alınan malî tedbirler İlhanlıların yeniden güçlenmesini sağladıysa da,⁴ Abaka zamanında süre gelen Moğol-Memlûk mücadeleleri, Mısır'ın eski müttefikleri Deşt-i Kıpçak Moğollarının⁵, Abaka'nın iktidarının daha başlangıcında İran'daki ırkdaşları ile sulh akdetmiş olmalarına rağmen, başarılı sonuçlar vermemiştir. Daha evvel 1266 yılında Abaka kuzeyden gelebilecek hücumlara karşı Kür nehrinin karşı sahilinde büyük

¹ Hassanein Rabie, “Kalawun”, **Encyclopedia of Islam**, Leiden 1978, c.IV, s. 484.

² Berthold Spuler, “Abaka”, İ.A., Maarif Basımevi, İstanbul 1942, c.I, s. 4.

³ Berthold Spuler, “Ilkhans”, **Encyclopedia of Islam**, Leiden 1979, c.III, s. 1120.

⁴ Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, İstanbul 1984, s. 284.

⁵ Deşt-i Kıpçak Moğollarından kasıt, Memlûkların özellikle köle temininde sürekli ilişki halinde olduğu Altın ordu Devletidir. Memlûk Devleti en uzun süreli ve hiç bozulmayan ilişkiyi Altınordu Devletiyle kurmuştu. Geniş bilgi için bkz. Samira Kortantamer, **Bahrî Memlûklarda Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay., İzmir 1993, 8.

bir set inşa ettirdi. Onun veziri ve Bağdat Valisi Şems ed-Dîn Cüveynî ise 1278 senesinde Kafkas kabilelerini itaat altına aldı.⁶

Kendisi aslında bir Budist olan Abaka bazı siyasî düşüncelerle Hulâgu gibi Hıristiyanlara yaklaşarak onların Müslümanlarla özellikle kutsal topraklar yüzünden Memlûklarla olan düşmanlıklarından yararlanmayı arzuladı. Bu yüzden Memlûk Devletiyle Hulâgu zamanında başlayan mücadelelere devam ederek onlara ağır bir darbe vurabilmek için Avrupa ile kurulmuş olan münasebetleri geliştirdi.⁷ Elçileri 1274'te Lyon'a ve 1277'de Roma'ya gittiler. Onun bu husustaki girişimleri Avrupa'da memnuniyetle karşılandı. Aynı şekilde 1278 yılında Papa III. Nikolaus'dan kendisine elçiler geldi. Bu elçi teâtilerinin yanı sıra Abaka İngiltere Kralı I. Edward'dan (1274), Papa IV. Clement'den (1276), Papa X. Gregoire'den (1274) mektuplar aldı. Fakat tüm bu teşebbüslere rağmen İlhanlılar, Mısır Memlûklarına karşı, Hıristiyanlarla müşterek hiçbir hareket tanzimine muvaffak olamadılar. Bunun altında yatan temel sebep Memlûkların Moğollara karşı olduğu gibi Haçlılara karşı da üstünlüklerini korumalarıydı.⁸ Hal böyle olunca da Abaka Memlûk Devletiyle olan mücadelesine tek başına devam etmek durumunda kalacaktı.⁹

1. Moğolların Suriye'ye İlerlemesi Haleb'e Girmeleri ve Buradaki Faaliyetleri

Daha önce de geçtiği üzere Sultan Kalavun ile giriştiği mücadeleyi kaybeden Şems ed-Dîn Sungur, Bağdat Valisi Cüveynî ile yazışarak iki İslam ordusu arasında ihtilâf bulunduğunu belirttikten sonra Abaka'yı Suriye üzerine gelmesi hususunda teşvik etmiş ve onun bu seferi esnasında da Moğollara gerekli olan desteği vereceğini garanti etmişti.¹⁰ Bu haber Abaka'ya ulaştıktan sonra O, bu fırsatı değerlendirmek istemiş, Sungur'un yardım vaadinden yararlanmak gayesiyle de ilk olarak 679/1280 senesi sonbaharında bir keşif akını mahiyetinde görülebilecek ve bir kez daha Haleb'in ele geçirilişi ve tahribatına yol açacak olan bir sefer başlatmıştır.¹¹ Moğolların Suriye'ye doğru olan bu hareketleri Humus, Hamâ ve Dımaşk beldeleri üzerinde büyük bir korku oluşturmuştu. Bu belde halkları Moğollardan çekindiklerinden ve aciz olduklarından dolayı onlara karşı herhangi bir faaliyette bulunmak şöyle dursun, askerlerini tahliye edip Mısır'a kaçırmaktan başka bir çare göremiyorlardı. Bu dönemde halk zuhur eden bu Moğol gelişinden ve bundan kaynaklanan sorunlardan ötürü büyük sıkıntı çekmiştir.

⁶ S. Berthold, **a.g.m.**, s. 4.

⁷ Faruk Sümer, "Abaka", İ.A., Türkiye Diyanet Vakfı Yay., c.I, İstanbul 1988, s.8.

⁸ Berthold, **a.g.m.**, s. 4.

⁹ Sümer, **a.g.m.**, s. 8.

¹⁰ Muhyî d-Dîn b. 'Abd ez-Zâhir, **Teşrîf el-Eyyâm vel-'Usûr fî Siret el-Melik el-Mansûr**, nşr: Murad Kamil, Kahire 1961, s. 76.

¹¹ Jean-Paul Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, çev: Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket, Kabakçı Yayınevi, İstanbul 2001, s. 376.

Keşif ilerleyişine devam eden çok sayıdaki Moğol birlikleri Suriye'ye girerek Halep, Bagras, Ayn Tab ve Derbsak'ı istilâ edip buralarda yağma ve talanda bulundular. Onların en korkunç faaliyetleri ise Halep şehrinde yaşandı. Moğollar buraya girdikleri vakit şehir halkını ve askerlerini büyük bir korku ve çaresizlik içerisinde buldular. Bir müddet sonra halkı kılıçtan geçirmeye başladılar ve onların mallarını gasp ettiler. Camileri, medreseleri, nâibin ve emirlerin evlerini yaktılar.¹² Burada iki gün süreyle kalan Moğollar, Sungur'un kendileriyle ortak hareket etmekten vazgeçmesi üzerine elde ettikleri yüklü ganimetlerle ülkelerine geri döndüler (679/1280). Müslümanların, istilâya uğramış memleketlerini kurtarmak üzere ittifaka varmış olmaları ve Memlûk Sultanı el-Melik el-Mansûr Kalavun'un Moğollara karşı sefere çıktığı söylentilerinin yayılması onların işgal ettikleri bölgelerden çekilmesinin altında yatan bir diğer sebebi teşkil eder.

Moğolların Suriye beldelerine olan istilasını ve Halep'te giriştikleri yıkım faaliyetleri haberlerinin Kahire'ye ulaşmasından sonra, Sultan Kalavun bizzat sefere çıkarak Dımaşk'a gitmeye karar verdi. 679/1280 senesinde oğlu 'Alâ ed-Dîn'i tüm emirlerin ve kadıların hazır bulunduğu bir merasimle veliaht olarak tayin etti ve ona "el-Melik es-Sâlih" unvânı verildi. Emirler de ona biat ettiler. Bu velayet ahdi ile birlikte el-Melik es-Sâlih babasının saltanatında otorite sahibi oluyordu. Mısır'daki camilerde onun için hutbeler okunmuş, Kalavun, oğluna bir "taklîd" metni hazırlatmış, bu taklîd de dönemin inşa divânında sîr-kâtiplik vazifesini ifâ eden Kadı Muhyî d-Dîn ibn Abd ez-Zâhir tarafından ustalıkla hazırlanmış ve Sultan el-Melik es-Sâlih'e sunulmuştu. Ayrıca Sultan Kalavun bu olayı yolladığı bir mektupla Dımaşk'ta müjdelemiş, sultanın mektubu Cuma namazının akabinde halka okunmuştur.¹³

El-Melik es-Sâlih'in veliaht olarak tayin edilmesinden sonra Sultan Kalavun Suriye'ye giren ve Halep'te yıkım faaliyetlerinde bulunan Moğollar üzerine sefere çıkmaya karar verdi. Ordusunu teçhîz edip emirlerine ve askerlerine talimatlarda bulunan sultan, Moğolları Suriye beldelerinden çıkartmak üzere İslam ordusunun başında askerî harekâtı başlattı. Mısır askerlerinin Gazze'ye ulaşmasının akabinde Kalavun'un geliş haberini alan Moğollar endişe içinde Halep'ten ayrılarak ülkelerine dönmeye başladılar. Bu haberin sultana ulaşmasından sonra istek üzerine ordu dağıtıldı ve askerler geri dönmeye başladı. Mısır ordusunun bir diğer fırkasını oluşturan Suriye askerleri ülkesinden ayrılmadı.¹⁴

¹² Muhyî d-Dîn b. 'Abd ez-Zâhir, **Teşrîf el-Eyyâm**, s. 116.

¹³ Muhyî d-Dîn b. 'Abd ez-Zâhir, **Teşrîf el-Eyyâm**, s. 117.

¹⁴ Muhyî d-Dîn b. 'Abd ez-Zâhir, **Teşrîf el-Eyyâm**, s. 78.

2. Humus Savaşı Öncesi Kalavun'un Diplomatik Faaliyetleri

Yaklaşık aynı sıralarda Akkâ'ya, Moğollardan bir elçilik heyeti gelerek Franklara, İlhanlı Hanı Abaka'nın ertesi ilkbahar içinde 100 bin kişilik bir orduyu Suriye'ye göndermeyi planladığını bildirmiş, onlardan askerleriyle ve silahlarıyla İlhanlı Hanına destek olmaları ricasında bulundu. Hospitalier'ler bu haberi İngiltere Kralı Edward'a yolladılar. Ancak Memlûklara karşı yapılan bu savaş çağrısı Akka'da hiçbir akis bulmadı.

Moğolların bir sefer hazırlığında bulunmaları Memlûk Sultanını tedirgin ediyordu. 680/1281 Haziranında Sultan Kalavun, Şems ed-Dîn Sungur el-Eşkar ile barışarak ona Antakya'yı ve Efâmiye'yi iktâ etti.¹⁵ Ayrıca Şövalye tarikatlarıyla 10 yıllık mütareke teklifinde bulunmak üzere Akkâ'ya müzakereciler gönderdi. Akkâ ile en son 1272 senesinde imza edilmiş olan mütarekenin daha bir yıl geçerliliği vardı. Enteresandır, Mısır elçilik heyetinde olan ve Kalavun'a suikast girişiminde bulunmayı tasarlayan emirlerden birkaçı Franklara, Kalavun ile anlaşma yapmalarını tavsiye ederek onun kısa zamanda tahtından atılacağını bildirdiler.¹⁶ Haçlıların nüfûzlularından olan ve Kalavun'un dostu olarak bilinen Roger de San Severino bunu haber alır almaz uyarı amacıyla Mısır Sultanına bir mektup yazdı. Bu suretle de Kalavun suikastçıları tam zamanında yakalamak imkânını buldu. Bu arada Şövalye Tarikatları anlaşmaya razı olduklarını bildirdiklerinden 1281 tarihinde mütareke imzalandı. 16 Temmuzda Bohemond, Memlûklarla buna benzer bir anlaşma imzaladı. Kalavun bu suretle diplomatik bir zafer kazanmış oluyordu. Bir birleşik Haçlı hareketi, onun Moğollara karşı yapacağı sefer için batıdan takviye kuvveti olmadan bile cenahını tehdit ederek önemli ve ciddi güçlükler doğurabilirdi.¹⁷

3. Moğolların Tekrar Gelişi ve II. Humus Savaşı (1281)

El-Melik el-Mansûr Seyf ed-Dîn Kalavun'un tahta çıkışına kadar olan zaman dilimi içerisinde kendisi ile Dımaşk Nâibi Şems ed-Dîn Sungur el-Eşkâr arasında yaşanan ihtilâf Memlûk coğrafyasına komşu olan Moğollara iyi bir imkân tanımıştı. İlk başta 1280 sonbaharında bir keşif akını olarak görülebilecek Moğol saldırılarında Müslümanlar büyük sıkıntı ve ızdırıp çekmişler, burada iki gün süreyle kalan Moğollar yüklü ganimetlerle ülkelerine dönmüşlerdi.¹⁸ Bunun üzerine Sultan Kalavun, oğlu el-Melik es-Sâlih 'Alâ ed-Dîn'i veliaht olarak tayin ederek Suriye beldelerine doğru sefere çıkmış, fakat onun gelişini haber alan Moğolların ülkelerine endişe içinde dönmeleriyle birlikte karşısında savaşıcak bir

¹⁵ Ali Aktan, "Bahrî Memlûklardan Sultan Kalavun ve Hanedanı", *Belleten*, T.T.K. Basımevi, c. LIX, Ankara 1995, s. 610.

¹⁶ Özellikle suikastı tasarlayanların başını Emir Konduk çekmekteydi, bu husus için bkz. "Bahrî Memlûkler Zamanında Sultanlara ve Devlet Adamlarına Düzenlenen Bazı Suikastlar", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 3, İstanbul 2000, 23-56.

¹⁷ Steven Runciman, *Haçlı Sferleri Tarihi*, çev: Fikret İşıltan, T.T.K. Basımevi, Ankara 1987, c.III, s. 332.

¹⁸ Roux, *a.g.e.*, s. 376.

güç bulamadan Mısır'a geri dönmüştür. Bu bahsi geçen olay siyasi arenada Kalavun dönemi Memlûk-Moğol ilişkilerinin ilk ayağını teşkil eder. Ardından Abaka bir yıl sonra 680/1281 senesinde daha kapsamlı bir sefer hazırlıklarına girişerek üç bölümden oluşan büyük bir ordu hazırlamıştı. Ordunun birinci kısmı olan Rum (Anadolu) fırkası Samgar, Tanci ve Turuncu liderliğinde Suriye'ye doğru ilerlerken ikinci kısım ise Şark fırkasını teşkil ediyordu ki bunun da başını Baydu çekmekteydi. Ordunun asıl kısmını ve Moğolların sol kanadını oluşturan üçüncü fırka ise Mengü Timur'un kumandasında idi.¹⁹ Abaka oluşturduğu bu orduya, Küçük Ermenistan'dan 30 bin Ermeni askerinin yanı sıra²⁰ Gürcü ve Franklardan oluşan çok sayıdaki destek birliğini de dâhil etti.²¹ Dönemin Memlûk tarihçilerinden Muhyî d-Dîn b. 'Abd ez-Zâhir, bu üç firkadan müteşekkil Moğol ordusunun toplamından muazzam bir ordunun çıktığını, Abaka ve onunla yürüyen Moğol ordularının dünyaya dehşet saçtıklarını belirtmektedir.²²

680/1281 yılında iki Moğol ordusu harekete geçerek Suriye'ye girdiler. Bunlardan bizzat İlhanlı Hükümdarı Abaka tarafından kumanda edilen birincisi, yavaş bir yürüyüşle Fırat sınırındaki Müslüman müstahkem mevkiilerini işgal ederken, kardeşi Mengü Timur kumandasındaki ikinci ordu ise ilk olarak Ermeni Kralı III. Leon ile bağlantı kurdu, daha sonra da Ayn Tab ve Halep üzerinden Asî ırmağı vadisine indi. Franklar, tarikatlarının Akkâ'da imza ettikleri mütarekelere sadık kalırken, Merkab Hospitalier'leri²³ ise Kalavun ile yaptıkları anlaşmaya kendilerini bağlı saymayı reddederek Ermeni Kralına iltihak etmek üzere harekete geçtiler.²⁴

Bu Moğol ilerleyişinin ulaklar tarafından Memlûk Sultanına bildirilmesinden sonra el-Melik el-Mansûr Kalavun savaş için gereken hazırlıklara başladı. Bu suretle ümeradan bazılarına haber gönderen sultan onlardan yardım istedi. Sultanın bu cihat çağrısından sonra Sahyûn'da bulunan ve hainliğine rağmen Kalavun'un affına mazhar olan Şems ed-Dîn Sungur el-Eşkâr, Aytemiş es-Sa'dî ile beraber Kahire'ye geldi. Bunun yanı sıra birçok emir de Kalavun'a destek amacıyla bu çağrıya icabet ettiler. Bu durumdan çok hoşnut olan sultan

¹⁹ Takîy ed-Din Ahmed b. Ali el-Makrîzî, **Kitâb es-Sulûk li-Ma'rîfet Duvel el-Mulûk**, neşr: Muhammed Mustafa Ziyâde, c.I-2, Kahire. 1970, s.681.

²⁰ Shai Har-El, **Struggle For Domination In The Middle East**, Leiden 1995, s. 33.

²¹ Roux, **a.g.e.**, s. 377.

²² Muhyî d-Dîn b. 'Abd ez-Zâhir, **Teşrif el-Eyyâm**, s. 76.

²³ Frank kaynaklarında "Margat", "Merghatum"; Arap kaynaklarında "Kal'at ul-Merkab", "Hısın el-Merkab", "Mâr Kâbûs" şeklinde isimlendirilen Merkab Kalesi, Suriye sahilinde Baniyas (Buluniyas) civarında bulunmaktadır. Merkab Şövalyelerinin bir ara Moğolların Suriye seferini fırsat bilip Memlûk topraklarına saldırmalarının ardından kale Kalavun'un emriyle 684/1285 senesinde fethedilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. E. Honigmann, "Merkab", **İ.A.**, Maarif Basımevi, İstanbul 1957, c.VII, s. 766, N. Elissèeff, "Markab", **Encyclopedia of Islam**, Leiden 1991, c.VI, s. 577.

²⁴ El-Makrîzî, **es-Sulûk**, c.I-2, s. 690.

kendilerine ihsanda bulundu. Böyle bir ortamda Moğol istilâsından çekinen Müslümanlar camilerde toplanmış ve zafer için dua etmekteydiler.²⁵

Gelen destek kuvvetlerle birlikte Kalavun, ordusunu teçhiz etmeye ve düzenlemeye başladı. Memlûk kuvvetlerinin sağ kanadına Hamâ Nâibi el-Melik el-Mansûr Nâsır ed-Dîn Muhammed, Emir Bedr ed-Dîn Beysarı, Emir Toybars, Emir İzz ed-Dîn Aybek el-Efrâm, Emir ‘Âlâ ed-Dîn Güçdoğdu eş-Şemsî, Emir Şeref ed-Dîn ‘Îsâ b. Muhennâ ve bu nüfûzlu emirlerin maiyetindeki kuvvetler yerleştirildi. Ordunun sol tarafına ise Emir Şems ed-Dîn Sungur el-Eşkar ile beraberindeki ümera, Emir Bedr ed-Dîn Bilig el-Aydemir, Emir Bedr ed-Dîn Bektaş, Emir Sencer el-Halebî, Emir Bedr ed-Dîn Bektut el-‘Alâ’yî, Emir Seyf ed-Dîn Hayrbek et-Tatarî getirilirken bunların maiyetindeki kuvvetler ise Türkmenler ve Hısn el-Ekrad kalesi askerlerinden müteşekkildi. Bunlara ilâveten Mısır Nâibi Husâm ed-Dîn Toruntay ve yanındaki kuvvetlerle Rukn ed-Dîn Ayacî el-Hâcib gibi emirler de orduya güç katmaktaydı. Sultan Kalavun ise Sancak-ı Şerifin hemen altında duruyor, yanında ise hassa kuvvetleri ile sultanın hizmetlerini gören vazifeliler yer alıyordu. Makrîzî’nin kayıtlarına göre İslam ordusunda bu kuvvetlerin yanı sıra gerçekten de yaratılış itibariyle çok güçlü yapılarda bulunan 4 bin kadar süvari ve sultana ait olan 8 bin kadar Memlûk da bulunmaktaydı. Yüzeysel olarak Kalavun’un Moğollara karşı hazırladığı Memlûk ordusu, Türkmen ve Kürt kuvvetlerinden, Mısır ile Suriye emirleriyle bunların maiyetindeki askerlerden müteşekkil büyük bir ordu olup Muhyî d-Dîn b. ‘Abd ez-Zâhir’in kayıtlarında belirttiğine göre sayıları 80 bini buluyordu.²⁶ Bir müddet sonra ümerasını toplayan Sultan Kalavun, onlarla savaşın nerede yapılması gerektiği hususu üzerinde görüştü. İstişareden çıkan ortak karar üzerine savaşın Humus (Hims) mevkiinde yapılması neticeye bağlandı.²⁷ Artık iki tarafta savaşmaya hazırıldı. Ordusu ile birlikte Humus’a giden Kalavun burada karargâh kurdu. İlerlemeye devam eden başını Mengü’nün çektiği Moğol ordusu ise Ayn Tab, Bagras ve Hamâ hattı üzerinden Humus’a yaklaştı. Moğolların sayısı takriben 100 bini buluyordu. Taraflar 14 Receb 680’de (30 Ekim 1281) güneş doğarken karşı karşıya geldi.²⁸ Memlûk tarihçilerine göre çok çetin geçen bu savaşın başlamasından sonra Moğol ordusunun sağ kanadı, Memlûk ordusunun sol kanadına saldırdı ve bu safta savaşanları bozguna uğrattı. Bozguna uğrayan bu kuvvetler ise Moğolların galip sağ kanat askerleri tarafından Humus kapılarına kadar kovalandılar. Bu kovalamaca esnasında Moğollar ellerine geçirdikleri pek çok kimseyi öldürdüler.²⁹ Kalan İslam askerlerinden bazıları halen savaşmakta olan Memlûk ordusunun sağ kanadının

²⁵ El-Makrîzî, **es-Sulûk**, c.I-2, s. 691., Ali Aktan, **a.g.m.**, s. 610.

²⁶ Muhyî d-Dîn b. ‘Abd ez-Zâhir, **Teşrif el-Eyyâm**, s. 45.

²⁷ Ebu Bekr ibn ed-Devâdârî, İbn ed-Devâdârî, **Kenz ed-Durar ve Câmi’ el-Gurar**. El-Cuz’ es-Sâmin: Ed- Durra ez-Zekîye fî Ahbâr ed-Devle et-Turkiye, nşr: Ulrich Haarmann, Deutsches Archäologisches Institut Kairo, Quellen zur Geschichte des Islamischen Ägyptens, c.I h, Kahire 1971, s. 242.

²⁸ Mufaddal b. Ebî l-Fadâ’il, **en-Nehc es-Sedîd ve d-Durr el-Ferîd fî mâ ba’d Târîh İbn el-‘Amîd**, nşr: Blochet, c. XIV, Patrologia Orientalis 1920, s. 491.

²⁹ El-Makrîzî, **es-Sulûk**, c.I-2, s. 693.

yardımına giderken, bazıları da Dımaşk'a ve Gazze'ye kaçtı. Memlûkların, Eyyûbî ve Sahra Emirlerinden oluşan sağ kanadı ise savaşın başında hareketsiz kalmasına rağmen bir müddet sonra Moğolların sol kanadına meylederek onların bu kanadını kırmaya muvaffak olmuşlar ve Mengü Timur komutasındaki merkez orduya yönelmişlerdi. Sultan Kalavun ise memlûklarıyla birlikte Sancak-ı Şerîfin altında olanları seyrediyordu. Bu kanatta mücadele eden emirler ve maiyetindeki askerler, Moğollara karşı saldırıya geçtikleri esnada onlardan pek çok kişiyi öldürdüler. Merkez orduda savaşan Mengü Timur'un yaralanması sonucunda telaşa kapılan Moğollar kaçmaya başladılar.³⁰ Moğolların savaşı kaybetmesinin altında yatan iki temel etken vardır. Bunlardan birincisi Makrîzî'ye göre savaş esnasında Mengü Timur'un atının fırlatması sonucu yere düşmesi üzerine, Moğol birlikleri telaşa kapılmış ve onun yanına gelmişlerdi. Böyle bir telaş ve kargaşa ortamında Müslümanlar saldırıya geçmişler ve Moğolların asıl ordusunu teşkil eden sol kanadını bozguna uğratmışlardı.³¹ İkinci temel etken ise bu safâ karşı savaşan Sahra Emirlerinden Arab Meliki İsa b. Muhennâ'nın Moğollara arkadan saldırmak suretiyle onların ağırlıklarını gasp etmesi ve savaş teçhizatlarını yok etmesidir.³²

Savaş sonrasında Sultan Kalavun'un muzaffer ordusu galip gelen sağ kanat ve hezimete uğrayan sol kanat şeklinde şekillenmişti. Bunun aksine Moğolların sağ kanadının İslam ordusunun sol kanadını kırmaya muvaffak olması savaşın sonucunun ortada olduğu mantıksal çıkarımını verebilir. Fakat başını Mengü Timur'un çektiği Moğol ordusunun asıl kısmı olan sol kanadın, Memlûkların merkez ordusunu tayin eden sağ kanat tarafından hezimete uğratılması sonucunda zafer Müslümanların olmuştur. Tarihe II. Humus Savaşı olarak geçen bu zaferin ardından Halep geri alınmış, savaş esnasında çok sayıda Moğol ya öldürülmüş ya da tutsak edilmiştir. Hezimete uğrayıp kaçmaya başlayan içlerinde Mengü'nün de bulunduğu pek çok Moğol ise Sultan Kalavun'un vazifelendirdiği Arap emirleri tarafından Fırat nehrine kadar kovalandılar. Bunlardan birçoğu acele ile nehri geçmek isterken boğulmuş, Birecik ahalisi de kalan Moğol bakiyesini yok etmiştir.

Abaka bu savaşla birlikte geçmişte atalarının yaşatmış olduğu zaferleri tekrar tazelemeyi istemiş, amacı ve idealleri doğrultusunda büyük çabalar harcamıştı. Fakat bu başarısızlığa dayanamayarak kısa süre sonra 681/1282 senesinde ölmüştür.³³

Savaşın devam ettiği bir esnada ilk olarak Dımaşk'a Müslümanların bozguna uğradığı haberi ulaşmıştı. Zira daha önce de belirttiğimiz gibi Moğollara karşı savaşıp bozguna uğrayan Memlûk ordusundan bir gurup asker Dımaşk'a kaçmıştı. Fakat işin aslı anlaşılıp Moğolların asıl ordusunun Müslümanlar tarafından bozguna uğratıldığı haberi Dımaşk halkını

³⁰ El-Makrîzî, **es-Sulûk**, c.I-2, s. 694.

³¹ El-Makrîzî, **es-Sulûk**, c.I-2, s. 695.

³² İbn ed-Devâdârî, **Kenz ed-Durar**, c.VIII, s. 243.

³³ Roux, **a.g.e.**, s. 377.

büyük bir sevince boğdu. Bu zafer sevinciyle halk camilere ve mescitlere koşmuş, zaferi İslam Âlemine nasip eden Allah'a şükretmişlerdi.³⁴

Sultan Kalavun zaferden sonra Dımaşk'a geçmiş, bir müddet burada ikamet ettikten sonra 681/1282 senesinin Ramazan ayında Mısır'a dönmüştür. Aynı şekilde zafer müjdesi Mısır'a ulaştığı zaman, Kahire ve Kal'at ul-Cebel sultan ve onun muzaffer ordusu için süslenmişti. Moğol tehlikesinin bertaraf edilmesinden sonra onlardan dehşet duyan Suriye ve Mısır halkının rahatladığını gören sultan bu durumdan hoşnut olmuştur.³⁵

Sonuç

Nihayetinde Sultan Kutuz'un 1260 senesinde Moğolları Ayn Calut'da yenilgiye uğratmasının ardından 1281 yılında Sultan Kalavun da Hulâgu'nun kardeşi Abaka'nın önderliğinde yeniden toparlanan İlhanlıları bir kez daha yenerek siyasi arenada Memlûk üstünlüğünü kabul ettirmiştir. Zafer sadece Mısır ve çevresinde değil tüm İslam âleminde sevinçle karşılanmış, yenilgiyi hazmedemeyip kendisini içkiye ve eğlenceye veren Abaka da bir süre sonra ölmüştür. Elde edilen bu başarı yıllardır süregelen Memlûk-Moğol sorunlarının 17 yıl için sükûnete kavuşmasına vesile olurken İslâm dinine girip Ahmed adını alan ve Müslümanlara karşı son derece hoşgörülü bir politika izleyen Teküder'in İlhanlı tahtına gelmesinden sonra ise iki taraf arasındaki ilişkiler düzelme safhasına girmiştir.³⁶ Moğolların Suriye bölgesinden çıkarılması hususunda selefi Baybars gibi başarılı olan el-Melik el-Mansûr Kalavun, Ayn Calut savaşından beridir süre gelen Memlûk-Moğol ilişkilerindeki Memlûk üstünlüğü istikrarının devamını sağlayan hükümdar olarak da tarihteki yerini almıştır.³⁷

KAYNAKÇA

AKTAN, Ali. (1995), "Bahrî Memlûklardan Sultan Kalavun ve Hanedanı", **Belleten**, Ankara:

T.T.K. Yayınları, c.LIX, s. 605-620.

BERTHOLD S. (1979), "Ilkhans", **Encyclopedia of Islam**, Leiden, c.III, s. 1120-1126.

_____, (1942), "Abaka", **İ.A.**, Maarif Basımevi, İstanbul, c.I, s. 4. CAHEN,

Claude, (1984), **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, İstanbul. ELISSÉEFF, N.

(1991), "Markab", **Encyclopedia of Islam**, Leiden, c.VI, s. 577-583. EL-MKRÎZÎ,

Takîy ed-Din Ahmed b. Ali (1970), **Kitâb es-Sulûk li-Ma'rifet Duvel**

el- Mulûk, neşr: Muhammed Mustafa Ziyâde, c.I-2, Kahire.

³⁴ Ebû'l Mehâsîn Yusuf İbn Tagriberdi, **en-Nucûm ez-Zâhire fî Mulûk Mısır ve Kahire**, nşr. İbrahim Ali Tarhan, C. VII., Beyrut 1992, s. 305.

³⁵ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, c.I-2, s. 698.

³⁶ Samira Kortantamer, **a.g.m.**, s. 8.

³⁷ Har-El, **a.g.e.**, s. 33.

- HAR-El, Shai, (1995), **Struggle For Domination In The Middle East**, Leiden.
- HONIGMAN, E. (1957), “Merkab”, İ.A., Maarif Basımevi, İstanbul, c.VII, s. 766-768.
- İBN ed-DEVÂDÂRÎ, Ebu Bekr (1971), **Kenz ed-Durar ve Câmi‘ el-Gurar**. El-Cuz’ es- Sâmin: Ed-Durra ez-Zekîye fî Ahbâr ed-Devle et-Turkîye, nşr: Ulrich Haarmann, DeutschesArchäologisches Institut Kairo, Quellen zur Geschichte des Islamischen Ägyptens, c.I h, Kahire.
- İBN TAGRİBERDÎ, Ebû’l Mehâsîn Yusuf (1992), **en-Nucûm ez-Zâhire fî Mulûk Mısır ve Kahire**,nşr. İbrahim Ali Tarhan, C. VII., Beyrut.
- KANAT, Cüneyt, (2000) “Bahrî Memlûkler Zamanında Sultanlara ve Devlet Adamlarına Düzenlenen Bazı Suikastlar”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, S. 3, İstanbul, 23–56.
- KORTANTAMER, Samira, (1993), **Bahrî Memlûklarda Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay., İzmir.
- MUFADDAL b. Ebî l-Fadâ’il (1920), **en-Nehc es-Sedîd ve d-Durr el-Ferîd fî mâ ba’d Târîh İbn el-‘Amîd**, nşr: Blochet, c. XIV, Patrologia Orientalis.
- İBN ABD ez-ZÂHİR, Muhyî ed-Dîn (1961), **Teşrif el-Eyyâm vel-‘Usûr fî Siret el-Melik el- Mansûr**, nşr: Murad Kamil, Kahire.
- RABIE, H. (1978), “Kalawun”, **Encyclopedia of Islam**, Leiden, c.IV, s. 484-486.
- ROUX, Jean-Paul, (2001), **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, çev: Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket, İstanbul: Kabakçı Yayınevi.
- RUNCİMAN, S. (1987), **Haçlı Seferleri Tarihi**, çev: Fikret Işıltan, Ankara: T.T.K. Basımevi.
- SÜMER, Faruk, (1988), “Abaka”, İ.A., İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları., c.I, s.8.